

תנאו בטל. והוא חייב בשאר כסות ועונה, מפני שאין אדם מתנה על מה שכתוב בתורה. וכל המתנה על מה שכתוב בתורה התנאי בטל והמעשה קיים –

הקידושין הם המעשה, ולפיכך הן קיימין, והתנאי שהתנה בטל, ולפיכך הוא חייב בשארה כסותה ועונתה.⁽⁸⁸⁸⁾

אלו הן דברי רבי מאיר.

אבל, **רבי יהודה אומר:** אף על פי שהתנה על מה שכתוב בתורה, בכל זאת תנאו אינו בטל לגמרי, כי **בדבר שבממון**, דהיינו במזונות וכסות, **תנאו קיים**, מפני שממון ניתן למחילה, ובכח האשה למחול לבעל על זכויות הממון שזיכתה לה התורה.⁽⁸⁸⁹⁾

אבל לענין חיוב "עונה", אין ביד האשה למחול עליה, מפני שיש בה צער הגוף,⁽⁸⁹⁰⁾ והמוחל על צער גופו אין מחילתו מחילה, ואין חבירו רשאי לצערו.⁽⁸⁹¹⁾ ⁽⁸⁹²⁾

עד כאן דברי הברייתא.

ולמדנו מדברי הברייתא, שלדעת רבי מאיר המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל [אפילו היה התנאי בדבר

המוכר את בתו ופסק עם האדון שהוא מוכרה על מנת שלא יוכל ליעד, אזי נתקיים התנאי ואין האדון יכול ליעדה – דברי רבי מאיר.

וחכמים אומרים: למרות שהאב התנה עם האדון שלא ליעד, בכל זאת אם רצה האדון ליעד מיעד, מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה, שהתנה מדעתו לשנות את דין יעוד שכתוב בתורה, ו"כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל".

ותמהינן על דברי הברייתא: כיצד יתכן לומר שלדעת רבי מאיר תנאו קיים? וכי לדעת רבי מאיר המתנה על מה שכתוב בתורה **תנאו קיים!** –

והתנאי והרי כך שנינו בברייתא:

הנושא אשה מתחייב ב"שארה כסותה ועונתה".⁽⁸⁸⁶⁾ "שארה" – אלו מזונות שחייב לזונה. "כסותה" – היינו מלבושיה. "עונתה" – לבא עליה כדרך כל הארץ.⁽⁸⁸⁷⁾

ושנינו בברייתא: **האומר לאשה: "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאין לך זכות לתבוע ממני שאר כסות ועונה", הרי זו מקודשת, ואולם,**

[הערה 882].

886. שמות כא.

887. זו דעת תנא קמא בכתובות מז א וכן פסק רמב"ם אישות יב ב. [אבל יש דעות נוספות בהסבר דברי הפסוק, עיין גמרא ותוספות שם, ומגיד משנה וכסף משנה שם].

888. רשב"ם בבא בתרא קכו ב.

ותמהו הראשונים: והלא לא היה כאן ריצוי לקידושין אלא על מנת שלא יתחייב בשאר כסות ועונה. ומאחר שתנאו בטל נמצא שלא התרצה בקדושין הללו, וכיצד יחולו הקידושין בעל כרחו?

ותירצו הראשונים: מאחר שמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, הרי זה כאדם שאמר לאשה "הרי זה גיטך על מנת שתעלי לרקיע" [גיטין פד א] וכיוצא בזה, שמאחר שאי אפשר שהתנאי יתקיים הרי זה כמפליגה בדברים [לצעה] ומתכוין שהמעשה יחול למרות שאי אפשר לקיים את התנאי. [ריטב"א, וכן כתבו רמב"ן ב"ב קכו ותוספות רא"ש שם ורשב"א כתובות נו א ועוד בשם רבנו תם. וכן כתב שיטה לא נודע למי].

ותוספות [כתובות נו א ד"ה הרי] כתבו שדיני תנאי נלמדים מתנאי בני גד ובני ראובן, ומשם נלמד שתנאי יכול לבטל את המעשה אם לא התקיים התנאי, וכל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי. ועיין קובץ שיעורים שם. [ועיין עוד רמב"ן בבא בתרא סוף דף קכו].

889. לתוספות ביאור עיין להלן הערה 892.

890. זו דעת רש"י, וכן כתב רשב"ם [בבא בתרא קכו ב. והוסיף שם שעונה 'מצוה היא' וצערא דגופא הוא] וכן דעת עוד ראשונים.

אבל יש אומרים שאף עונה הרי היא כדבר שבממון, מפני שעונה היא הנאת הגוף ובידה למוחלה. ואיזהו דבר שאינו של ממון? כגון האומר לאשה "הרי את מקודשת לי על מנת שלא תצטרכי ממני גט" או "על מנת שלא תזדקקי ליבם". [ריטב"א בשם הירושלמי. וכן כתבו עוד ראשונים. אבל יש מפרשים את דברי הירושלמי באופן אחר עיין ירושלמי בבא מציעא ז ז ומפרשים שם. ועיין משנה למלך אישות ו י וחי' רבנו מאיר שמחה].

891. יש מעירים מדברי המשנה במסכת בבא קמא [סוף פרק החובל]: האומר לחבירו "הכני ופצעני, על מנת לפטור" [והכהו] פטור. ומכאן שאף על צער הגוף שייך למחול. [בירורי השיטות]. ונראה לחלק, ששם המחילה היא על חיוב ממון שבא מחמת צער הגוף, וכלפי זה מועילה מחילה. אבל על עצם צער הגוף לא מועילה מחילה, ואם האשה תרצה לחזור בה ממחילת עונתה בידה לחזור. [עיין מהרי"ט].

892. נחלקו המפרשים בהסבר מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה: יש מפרשים, שלדברי הכל אם האשה מוחלת בפירוש על חיובי הבעל, מחילתה מועילה, ואם התנה עמה "על מנת שתמחלי לי שאר כסות ועונה", תנאו קיים. ומאידך גיסא, אם אמר לאשה "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך 'דין' שאר כסות ועונה" בודאי תנאו בטל. כי התנה לבטל את דין התורה.

הכתוב "לאמה" מלמד שהאב מוכרה לפסולים, לממזר ונתין שאינם רשאים ליעדה, (896) ואינה נמכרת להם אלא לענין שתהיה אמה בלבד ולא לענין יעוד.

כי אילולי אמר הכתוב "לאמה", הייתי אומר שאין אדם יכול למכור את בתו לאמה אלא אם כן אפשר לקיים בה את כל הדינים שנאמרו בענין אמה עבריה, ובכללם דין יעוד, ולפיכך הוצרך הכתוב לומר "לאמה". (897)

והברייתא מקשה על דרשה זו: מדוע הכתוב הוצרך לומר "לאמה"?

והלא גם לולי שנאמר "לאמה", דין הוא, יש ללמוד מקל וחומר שהאב יכול למכור את בתו לפסולים:

התורה נתנה לאב זכות למכור את בתו לאמה, וכן זכות לקדשה.

עיקר הקידושין הם לשם ביאה, ואילו מכירה עיקרה לשם מעשה ידיה ולא לשם ביאה. אלא שיש בכח האדון ליעדה לשם ביאה.

והנה בענין קידושין אב שקידש את בתו לממזר ונתין, למרות שהיא אסורה להם, בכל זאת הקידושין חלים. ויש ללמוד מכאן קל וחומר למכירה:

שבממון], ואם כן קשה: כיצד יתכן שרבי מאיר אומר שהמוכר את בתו על מנת שלא יוכל האדון ליעדה, תנאו קיים? (893)

אמר חזקיה תירוץ: אמנם בכל התורה כולה המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, אבל שאני הכא, דין היעוד שונה לדעת רבי מאיר.

משום דאמר קרא [שמות כא]: "וכי ימכור איש את בתו לאמה".

המילה "לאמה" מיותרת היא, (894) ונכתבה בתורה כדי ללמד שפעמים שהאב אינו מוכרה אלא לענין שתהיה אמה בלבד, ולא לענין שהאדון יוכל ליעדה לאשה.

והיינו, אם האב התנה על כך בשעת מכירתה, דבריו קיימים. (895)

ומקשינו על חכמים: ורבנן, הסוברים שאין האב יכול להתנות עם האדון שלא ליעדה, האי "לאמה" – מאי עבדי ליה? מה הם דורשים מהמילה "לאמה"?

ומתרצינו: האי, מיבעי להו לכדתניא, המילה "לאמה" נצרכה לדעתם כדי ללמד את הדרשה השנויה בברייתא:

נחשבת דבר שבממון. וכיוצא בזה אף מצות יעוד אינה דבר שבממון. ודעת החולקים על רש"י עיין ספר הפלאה סט ו והבאנוהו בהערה 711 על תוספות, ועיין עוד ספר המקנה כאן].

894. מאחר שהאב מוכרה פשיטא שמכירתה היא לאמה.

895. לעיל ג ב רב דרש מ"וכי ימכור איש את בתו לאמה דרשה אחרת – מה אמה מעשה ידיה לרבה, אף בת מעשה ידיה לאביה". ופירש רש"י שם שלומדים זאת מהמילה "לאמה" שהיא מיותרת. ואילו בסוגיינתנו הובאו דרשות אחרות מ"לאמה". והאחרונים האריכו בזה. עיין עצמות יוסף, מהרש"א, מהרי"ט, ועיין בירורי השיטות בשם כמה אחרונים.

896. כך נראה לבאר, וכן מבואר במהרש"א להלן ובעצמות יוסף [נדפס בטעות על דף כ א ומקומו כאן] שאסור לאדם לכתחילה לקדש לו אשה האסורה עליו באיסור לאו. וכן משמע מדברי הריטב"א [להלן ד"ה מה ת"ל באמצע הדיבור]. אבל מדברי הרש"ש להלן [ד"ה אם מקדשה] נראה שלדעתו אין איסור לאדם לקדש את בתו לממזר, אלא רק הביאה נאסרה, עיין שם.

897. [יש מקשים: והלא מצות עשה דוחה לא תעשה. ואם כן עשה של יעוד ידחה לא תעשה של נתין וממזר! עיין ספר המקנה ומנחת חינוך מצוה מג].

[כלומר: שהקדושין הללו לא יהיה בכחם לחייבו בשאר כסות ועונה]. ובמה נחלקו? באומר "על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה", לדעת רבי מאיר – כוונתו לבטל את דין שאר כסות ועונה ותנאו בטל. ולדעת רבי יהודה – כוונתו להתנות שהאשה תמחול על החיובים הללו, ולפיכך תנאו קיים. [רשב"א כתובות נו א לפי הבנת משנה למלך אישות ו ט, וקצות החשן רט יא, וכעין זה כתב הריטב"א כאן. אבל עיין חזון איש אבן העזר נו יז בהסבר דברי רשב"א. ועיין במשנה למלך שם ובחי' הגר"ש שקאפ בסוף מסכת גיטין].

ויש מפרשים, שאם התנה ואמר "על מנת שתמחלי לי" לדברי הכל בידה למחול ותנאו קיים. אך אם אמר "על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה" אין כוונתו שהאשה תמחל לו. אלא שלא יחול חיוב שאר כסות ועונה כלל. ולפיכך לדעת רבי מאיר תנאו בטל. אבל רבי יהודה אומר, שכשם שמועילה מחילה בדבר שבממון כך האשה יכולה לוותר על החיוב שלא יחול כלל. מפני שלא אמרה תורה שאדם יתחייב לחברו ממון אלא ברצונו של חברו. [רמב"ן בבא בתרא סו דף קכו ועיין שם עוד, ועיין קצות החשן רט ס"ק יא].

893. הגמרא אינה מקשה סתירה מדברי רבי יהודה על דברי חכמים, למרות שכשחכמים חולקים על רבי מאיר ודאי היה רבי יהודה ביניהם. וטעם הדבר: מפני שיעוד אינו נחשב דבר שבממון. [תוספות על פי הסבר מצפה איתן]. [דברי תוספות מובנים לדעת רש"י הסובר שעונה אינה

ואם כן היתכן ללמוד מכאן שימכרנה לפסולים?!

הרי כח האב אינו גדול במכירה — שהרי אין אדם מוכר את בתו כשהיא נערה! (903)

ואם כן, אין ללמוד ממה שהאב מקדשה לפסולין, שיוכל גם למכרה לפסולים. (904)

ולכן, תלמוד לומר, הכתוב הוצרך לומר "לאמה" — מלמד בכך הכתוב שמוכרה לפסולים.

אלו הן דברי רבנן.

רבי אליעזר חולק ואומר: אם נאמר כדברי רבנן שהכתוב בא ללמד שמוכרה לפסולין, אם כן קשה:

הרי כבר נאמר [שמות כא] בענין אמה עבריה: "אם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה". כלומר, מתוך

כי אם למדנו שהאב מקדשה לפסולים, כלומר, האב שקידש את בתו לפסולים כגון ממזר ונתין, (898) שהם אסורים עליה באיסור לאו, ואין בהם עונש כרת, אזי קידושיו קידושין, (899) למרות שעיקר הקידושין הם לשם ביאה.

אם כן, היתכן לומר שלא ימכרנה לפסולים מחמת שאסורה עליהם בביאה?! והלא עיקר מטרת המכירה אינה לשם יעוד אלא למכירת מעשה ידיה! (900) (901)

ומאחר שיש ללמוד מקל וחומר שהאב יכול למכור את בתו לפסולים, אם כן קשה: מדוע הוצרך הכתוב לומר "לאמה" כדי ללמדנו זאת? הרי יש ללמוד זאת ממה שבכח האב לקדשה לפסולין!

עונה על כך הברייתא: מה למקדשה לפסולין — שכן אדם מקדש את בתו אפילו כשהיא נערה (902) לאחר שהביאה סימני נערות.

שמותר לכתחילה לקדש את בתו לממזר ורק הביאה נאסרה]. ואם כן קשה: אם נלמד קל וחומר מקידושין, אם כן "דיו לבא מן הדין להיות כנידון". כלומר: כשם שקידושין אסורים לכתחילה בפסולין, כך מכירה אסורה לכתחילה. ולפיכך הכתוב הוצרך לומר "לאמה" להתיר למכרה לפסולין אף לכתחילה!!

ותירץ מהרש"א: די בכך שנלמד מקל וחומר שהמכירה לפסולים חלה. ואין שום סברא לאסור לכתחילה למכור את בתו לפסולים. [שמאחר שלמדנו מקל וחומר שבענין מכירה אין צריך 'קרא כדכתיב', מנין נחדש שיש איסור לכתחילה?], ודוקא בקידושין יש לאסור לכתחילה, מפני שיש איסור בדבר. [כלומר: שקידושין הם לשם ביאה, ואסור לו לבוא עליה]. עיין עוד מהרש"א ועצמות יוסף.

902. הגמרא דורשת זאת לעיל [ג ב] מהכתוב [שמות כא] "ויצאה חנם אין כסף". [רש"י]

903. בברייתא לעיל [ד א] דרשו מהכתוב "ויצאה חנם אין כסף" שאמה יוצאת משהביאה סימני נערות.

ומכאן למדו בקל וחומר שאין האב מוכר את בתו כשהיא נערה. שהרי, אם אמה כשנמכרה בעודה קטנה יוצאת בסימני נערות, נערה שעדיין לא נמכרה מעולם אינו דין שלא תמכר?! [רש"י על פי הגמרא במסכת ערכין כט ב. ועיין באחרונים בסוגייתנו].

904. כלומר: אין ללמוד את דין מכירה מדין קידושין, מפני שמצאנו שכחו של האב בקידושין גדול מכחו במכירה שהרי אדם מקדש את בתו כשהיא נערה ואינו מוכרה. ולפיכך יתכן שכיוצא בזה אף לענין פסולים אדם מקדש את בתו לפסולים ואינו מוכרה להם. [ריטב"א].

898. רש"י. ונתין היינו מן הגבעונים שהחיה יהושע כשכבש את הארץ. והם משבעה אומות שדרו בארץ כנען. ונאמר עליהם [דברים ז] "לא תתחתן בהם". [רש"י מכות יג א ד"ה נתינה].

899. להלכה קידושין תופסין בחייבי לאוין כדלהלן סח א. ושם מבואר מקור הדבר. [אמנם דעת רבי עקיבא שם שאין קידושין תופסין בחייבי לאוין. ואין הלכה כדבריו].

900. כן נראה לבאר את סברת הקל וחומר, וכן משמע מלשון מהרי"ט, [שכתב בדי"ה והלא באמצע הדיבור, "כל שכן מכירה שאינה צריכה שתהא מסורה ליעוד דמסתמא בתורת שפחות נמכרת". כלומר, עיקר המכירה נעשתה לשם שפחות ולא לשם ביאה].

אך הוקשה למהרי"ט: הרי בענין קידושין אין שום גילוי שצריך שיהיו ראויים ליעוד, ואיך אפשר ללמוד מזה קל וחומר למכירה שיש בה גילוי שצריך שיתקיים בה יעוד [— 'קרא כדכתיב']?

ויש לומר: בענין קידושין נאמר "כי יקח איש אשה 'ובעלה'" [דברים כד א], ואם כן אף בענין קידושין הוזכרה ביאה. והיה ראוי לומר שקידושין שאינן ראויים לביאה לא יחולו כלל, ואף על פי כן דרשו להלן [סח א] מהכתוב שקידושין תופסין בחייבי לאוין למרות שאינם ראויים לביאה, ואין צריך בזה "קרא כדכתיב". וכל שכן בענין מכירה שאין עיקרה לשם ביאה אלא לשם שפחות, בודאי אין צריך 'קרא כדכתיב'. [על פי תירוץ המהרי"ט בתוספת הסבר, ובוזה מתיישבים דברי המהרי"ט אף לדעת אב"י להלן נא א. ועיין בתוספות שם ד"ה קידושין].

901. לדעת רוב האחרונים אסור לאדם לקדש את בתו לפסולים [מלבד הרש"ש שכתב שמשמע מדברי הברייתא כאן

ולולי דברי הכתוב, הייתי אומר, כיון שאין אפשרות של יעוד בקרובים, לא תהיה מכירתה אליהם מכירה. (908)

ורבי אליעזר מקשה על דבריו: מדוע הכתוב הוצרך לומר "לאמה" כדי ללמדנו זאת? והלא דין הוא, יש ללמוד זאת מקל וחומר:

שהרי כבר למדנו מהכתוב "אם רעה בעיני אדוניה", שהאב יכול למכור את בתו לפסולים. ודברי הכתוב הללו הם חידוש, כי היה מסתבר לאסור על האב למכור את בתו לפסולים כגון ממזר ונתין, משני טעמים: (909)

[א] המוכר את בתו לממזר ונתין, יש לה ניוול [גנאי] בדבר.

[ב] מאחר שקידושין תופסין בה, יש לחשוש שמא האדון ייעדה ויבוא לידי מכשול של נישואין באיסור.

והכתוב "אם רעה בעיני אדוניה" מלמד שהתורה לא התחשבה בדברים הללו, אלא התירה לאב למכור את בתו לפסולים.

ואם כן יש ללמוד מכאן קל וחומר לקרובים:

אם מוכרה האב לפסולין, למרות שהוא גורם לה ניוול או מכשול, וכי יתכן לומר שלא ימכרנה לקרובים?!

שהאמה רעה בעיניו של האדון, לפיכך הוא לא יעד אותה.

ויש לפרש את מה שנאמר בפסוק "רעה" דהיינו **שרעה בנישואיה**, מפני שאסור לו לבוא עליה. (905)

ואולם, מדובר באמה, שלמרות שאסור לו לבוא עליה, בכל זאת אם קדשה הקידושין חלים, שהרי נאמר בהמשך הפסוק "אשר לא יעדה", כלומר, שהיה בידו ליעדה, והוא לא יעדה.

ומוכח מכאן, שהכתוב אינו מדבר בקרובים שאסורים על האמה באיסור כרת ואין תופסין בהן קידושין. (906)

ומאחר שהכתוב מדבר על אמה שאסורה על האדון באיסור לאו, מכאן שהאב מוכר את בתו לפסולין שאסורה עליהם באיסור לאו.

ואם כן קשה: **מה תלמוד לומר**, לאיזה צורך נאמר "לאמה"? הרי אנו כבר יודעים שהאב מוכר את בתו לפסולין שאינה מכורה להם אלא לענין להיות אמה בלבד!

לפיכך רבי אליעזר דורש את "לאמה" לדרשה אחרת:

מלמד הכתוב **שמוכרה לקרובים**, שאין להם תפיסת קידושין בה, מפני שהיא אסורה עליהם באיסור שיש בו עונש כרת. (907)

רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו" [כלומר: שלא מצאה חן בעיניו, ודרשה זו באה להוציא מדברי רבי אליעזר הסובר ש"רעה" היינו רעה בנישואיה. תורה תמימה שם].

906. רש"י. ועיין ריטב"א.

907. להלן סז ב דרשו מהכתוב שאין קידושין תופסין בעריות שיש בהם עונש כרת.

908. כלומר: בקרובים אין היעוד יכול לחול כלל, ולפיכך אי אפשר למכרה להם, אבל בפסולין היעוד יכול לחול בהם, ולפיכך יש חידוש בקרובים יותר מבפסולין.

[ומכל מקום גם בפסולין יש חידוש, מפני שהיעוד אינו 'מועיל' לאדון כלום, שהרי אסור לו לבוא עליה. ומסתבר שגם מצוה אין בו. ולפי מה שהתבאר לעיל הערה 896 על פי כמה מפרשים יש לומר שאף אסור לו לכתחילה ליעד אותה, ולפיכך הרי זה כמכירה שאינה ראויה ליעוד].

909. על פי ריטב"א ועיין פני יהושע ומאירי. ועיין פירושים נוספים בעצמות יוסף ומהרי"ט.

905. לא התבאר בגמרא טעמו של רבי אליעזר — מדוע פירש ש"רעה בעיני אדוניה" היינו שרעה בנישואיה?

ובספר מאיר נתיב ציין לדברי הגמרא להלן סח א, ושם הגמרא דורשת את הפסוק [דברים כא טו] "כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה" — 'וכי יש שנואה לפני המקום ואהובה לפני המקום? אלא "אהובה" אהובה בנישואיה, ו"שנואה" שנואה בנישואיה [שאסורה עליו].

וכוונתו, שכיוצא בזה יש לשאול באמה: וכי יש "רעה" לפני המקום? אלא היינו רעה בנישואיה. [ועיין מהרי"ט תחילת כ א ...ויש לומר' וכו'].

[אך יש להעיר שלהלן סח א פירש רש"י את השאלה 'וכי יש שנואה' וכו' כלומר: וכי אהבתו ושנאתו של הבעל חשובה לפני המקום לשנות דין נחלה בשבילה?! ושאלה זו אינה שייכת באמה, שיתכן שאם האמה רעה בעיני אדוניה אינו חייב ליעדה בעל כרחו, ועוד, שהלא כאן נאמר 'רעה' בעיני אדוניה" ולא נאמר רעה לפני המקום!

ואולי, לדעת רבי אליעזר לא היה ראוי לנקוט לשון "רעה" על אשה כשרה שאינה נושאת חן לפני בעלה].

ובדעת רבנן החולקים על רבי אליעזר יש לומר שהם מפרשים את "רעה בעיני אדוניה" כפירוש המכילתא שם: "אין

לאמה בלבד ולא לייעוד! ומה ידרשו חכמים מהמילה "לאמה"?

ולפי הברייתא שהבאנו עתה, מובן שחכמים ידרשו מ"לאמה" שהאב מוכרה לפסולין [כדעת רבנן שבברייתא הזאת], או שמוכרה לקרובים [כדעת רבי אליעזר].

אך לפי זה קשה: רבי מאיר דרש מ"לאמה" שהאב יכול להתנות עם האדון שאינו מוכרה אלא לאמה בלבד. ואם כן, מניין לו שהאב אינו מוכרה לפסולים או לקרובים?

והגמרא עונה על כך:

ורבי מאיר, מכירה לפסולין – נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לרבי אליעזר.

את הדין ש"מוכרה לפסולין", למד רבי מאיר מאותו מקום שלמד זאת רבי אליעזר. דהיינו, מהכתוב "אם רעה בעיני אדוניה", שהיא "רעה" בנישואיה.

ואילו בענין מכירה לקרובים – **סבר לה כרבנן, דאמרי אין מוכרה לקרובים.**

ואם כן, לדברי רבי מאיר, הכתוב "לאמה" אינו בא ללמד שמוכרה לקרובים או לפסולים. ולפיו הוא מיותר, לדרוש ממנו שביד האב למכור את בתו לאמה בלבד, בלי ייעוד.⁽⁹¹¹⁾

והגמרא מביאה כמה ברייתות, הנוגעות למחלוקת רבי אליעזר ורבנן בענין מכירת האמה לקרובים:

תני חדא, שנינו בברייתא אחת: הרוצה למכור את בתו לאמה לקרוביו, מוכרה לאביו, אבל אין מוכרה לבנו [ולהלן יתבארו דברי הברייתא].

ותניא אידך, ושנינו בברייתא אחרת: אין מוכרה לא לאביו ולא לבנו.

והוינן: **בשלמא** מובן מה ששנינו בברייתא השניה "אינו מוכרה לא לאביו ולא לבנו", משום שהברייתא הזאת סוברת **כרבנן**, האומרים שאי אפשר למכור את הבת לאמה לקרובים שאין בהם

והלא בקרובים אין ניוול, ואף אי אפשר לבוא לידי מכשול של נישואין באיסור, שהרי אין נישואין תופסין בהם כלל!

ומאחר שיש ללמוד מקל וחומר שיכול האב למכור את בתו לקרובים, אם כן קשה: מדוע הוצרך הכתוב לומר "לאמה" כדי ללמדנו זאת? הרי יש ללמוד זאת ממה שהאב מוכר את בתו לפסולים!

ומתרץ רבי אליעזר שיש לפרוך את הקל וחומר:

מה למוכרה לפסולין, הרי הסיבה לכך שהוא יכול למוכרה להם, משום שאם האדון הפסול **רצה ליעוד**, הרי הוא מייעד אותה, כי תופסין לו בה קידושין. ונמצא שאפשר לקיים במכירה לפסולים את כל הדינים שנאמרו בתורה בענין אמה עבריה!

ואם כן, וכי יתכן ללמוד מכאן בקל וחומר **שימכרנה לקרובים**, שבמכירה אליהם, אם האדון **רצה ליעוד** את קרובתו, **אינו מייעד**, אין היעוד תופס בה כלל, ואינה מתקדשת בכך. ונמצא שאי אפשר לקיים בה את דין יעוד שנאמר בתורה בענין אמה עבריה!

ואם כן, אין ללמוד ממה שהאב מוכרה לפסולים שיכול גם למכרה לקרובים.

לפיכך **אמר קרא**, הכתוב הוצרך לומר "לאמה" – **מלמד הכתוב שמוכרה לקרובים.**

נמצא שרבנן ורבי אליעזר נחלקו אם אדם יכול למכור את בתו לקרובים: לדעת רבי אליעזר "לאמה" מלמד שמוכרה לקרובים. ולדעת רבנן "לאמה" מלמד שמוכרה לפסולין שקידושין תופסין בהם. אבל אינו מלמד שמוכרה לקרובים. ולפיכך אין אדם מוכר את בתו לקרובים.⁽⁹¹⁰⁾

עד כאן דברי הברייתא.

ולפי דברי הברייתא הזאת, מתורצת קושית הגמרא דלעיל:

חכמים אמרו לעיל שהמוכר את בתו והתנה עם האדון שלא יוכל לייעד, תנאו בטל. והקשנו לעיל: הרי רבי מאיר דורש מהכתוב "לאמה" שביד האב למכרה

911. מדוע רבי מאיר העדיף ללמוד מהכתוב שמוכרה לאמה בלבד על מנת שלא לייעד, ולא למד מכאן שמוכרה לקרובים? והלא בשניהם לא מתקיים דין יעוד במכירה! עיין שיטה לא נודע למי וקובץ שיעורים.

910. מחלוקת זו הוזכרה בפירוש לעיל יח ב [ולהלן סוף מד ב]. וכאן בברייתא הובאו טעמיהם של רבי אליעזר וחכמים מדרשות הכתובים.

יעוד כלל. (912)

אלא הברייתא הראשונה, האומרת **מוכרה לאביו ואין מוכרה לבנו** – **כמאן**, כדעת מי היא הולכת?

לא כרבנן, שהרי לדבריהם אינו מוכרה לקרובים שאינם יכולים לייעדה, ובין אביו ובין בנו אינם יכולים לייעדה! ואם כן מדוע שנינו "מוכרה לאביו"?

ולא כרבי אליעזר, שהרי לדבריו מוכרה לקרובים! ואם כן מדוע שנינו "ואינו מוכרה לבנו"?

ואם כן קשה, כדעת מי סוברת הברייתא הזאת?

ומתרצינן: **לעולם** הברייתא הזאת סוברת **כרבנן**, שאינו מוכרה לקרובים שאין דין יעוד יכול להתקיים בהם.

והברייתא הזאת מלמדת **שמודו רבנן היכא דאיכא צד יעוד**, רבנן מודים שאין צורך שהקונה עצמו יוכל לייעד את האמה, אלא אפילו אם בנו יכול לייעדה, נחשב הדבר שיש בה "צד יעוד" [אופן אחד שיכול להתקיים בו דין יעוד].

ולכן יכול אדם למכור את בתו לאביו. כי למרות שאביו עצמו לא יוכל לייעד אותה כיון שהיא נכדתו, ואסור אדם לשאת את בת בנו, בכל זאת יכול הוא לייעדה לבנו, שהרי מותר לו לאדם לשאת את בת אחיו.

אבל, אין אדם עכול למכור את בתו לבנו, משום

שהבן עצמו אינו יכול לייעד את האמה מפני שהיא אחותו, ואף בנו של הבן אינו יכול לייעדה, מפני שהיא אחות אביו, ואסור לו לאדם לשאת את אחות אביו. (913) (914)

תנו רבנן:

נאמר בענין עבד עברי [שמות כ א]: **אם בגופו יבא – בגופו יצא.**

מלמד הכתוב, שאם בשעת המכירה, **בגופו נכנס** העבד לרשות האדון, אזי **בגופו יצא.**

אלו דברי חכמים. והגמרא להלן תפרש את כוונתם. **רבי אליעזר בן יעקב אומר:** אמנם "בגפו" משמעותו בגופו, כפי שהסבירו חכמים, (915) אבל הכתוב הזה בא ללמדנו דבר אחר:

אם יחידי נכנס – יחידי יצא.

והגמרא להלן מפרשת מה כוונת רבי אליעזר בן יעקב.

ותחילה הגמרא מבארת את דברי חכמים:

מאי, מה כוונת חכמים, שדרשו מהכתוב שאם **בגופו נכנס, בגופו יצא?**

אמר רבא: הכתוב בא **לומר** שעבד עברי שאדונו סימא את עינו או נטל אחד מראשי אבריו (916) –

הברייתא האחת סוברת, שרבנן דיברו בקרובים שאין בהם צד יעוד, כגון בנו. אבל קרובים שיש בהם צד יעוד, כגון אביו, רבנן לא דיברו עליהם, ולפיכך "מוכרה לבנו". ואילו הברייתא השניה סוברת שרבנן דיברו אפילו באביו ששייך בו צד יעוד, ובכל זאת אינו מוכרה לו מפני שאינו יכול לייעדה לעצמו. [ריטב"א ושיטה לא נודע למי בתירוץ אחד, וכן כתב מהרש"א].

[ב] הברייתות מודות זו לזו שרבנן דיברו דוקא בקרובים שאין בהם צד יעוד כלל. והברייתא שאמרה שאינו מוכרה לא לאביו ולא לבנו מדברת באופן שאין לאביו בן. ולפיכך לא שייך בו צד יעוד כלל. [ריטב"א ושיטה לא נודע למי בתירוץ אחד, וכן דייק פורת יוסף מלשון רש"י].

915. על פי רש"י. להלן ד"ה יחידי נכנס.

916. היינו אחד מעשרים וארבעה ראשי אברים שבאדם כמבואר להלן כה א.

912. אביו של אדם אסור בביתו. שנאמר [ויקרא יח י] "ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותך". וכן בנו אסור לייעד את בתו, שהרי היא אחותו, ונאמר [שם שם ט] "ערות אחותך... לא תגלה ערותך". ואיסורי ערוה הללו יש בהם כרת, שנאמר בסוף הפרשה שם [פסוק כט] "כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם". ולפיכך אין קידושין תופסין בהם.

913. שנאמר [ויקרא יח יב]: "ערות אחות אביך לא תגלה" וגו'.

914. בברייתא השניה שנינו: "אינו מוכרה לא לאביו ולא לבנו". והגמרא העמידה את דברי הברייתא כרבנן, ואף הברייתא הזאת סוברת כרבנן ובכל זאת שנינו בה "מוכרה לאביו". ואם כן נשאלת השאלה: לכאורה יש כאן סתירה בדעת רבנן!!

ותירצו המפרשים שני תירוצים:

[א] הברייתות חולקות בהסבר שיטת רבנן שאמרו "אין מוכרה לקרובים" -

יוצאים בראשי אברים, ואינם מקבלים את תשלום דמי האבר מיד הבעלים. ואילו האמה, יוצאת לחרות בראשי אברים, ואף נוטלת את דמי האבר מיד בעליה.

וכיוצא בזה הייתי אומר גם בעבד עברי שאדונו נטל ממנו אבר אחד, כגון עינו, שניתב ליה, ישיב לו האדון את דמי עיניה, עניו, וניפוק, וגם יצא לחרות.

לפיכך, קא משמע לך, השמיענו כתוב "אם בגפו יבא בגפו יצא", שהוא פסוק מיותר, ובא ללמדנו כי אין העבד יוצא בראשי אברים, כלל.

ועתה הגמרא מבארת את דברי רבי אליעזר בן יעקב:

שנינו בברייתא: רבי אליעזר בן יעקב אומר: הכתוב "אם בגפו יבא", מלמד שאם יחיד נכנס, אזי יחיד יצא.

והוינן בה: מאי, מה פירוש "יחיד יצא"?

ומשנינן: אמר רב נחמן בר יצחק: הכי קאמר, כך התכוין רבי אליעזר בן יעקב לומר בהסבר הכתוב:

רק אם בשעה שהעבד נכנס לרשות האדון יש לו אשה ובנים, אזי רבו מוסר לו שפחה כנענית כדי שהיא תוליד ממנו ולדות לאדון, אפילו בעל כרחו של העבד. (921)

אבל "אם בגפו יבוא", אם בשעה שהעבד נכנס לרשות האדון אין לו אשה ובנים, אזי גם "בגפו יצא", שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית. (922) (923)

אינו יוצא לחרות בראשי אברים כעבד כנעני. (917) (918)

וכך אמר הכתוב: "אם בגפו יבא", אם העבד נכנס לרשות רבו כשהוא שלם בגופו, אזי "בגפו יצא", שבכל ענין הוא יצא כשהוא שלם בגופו.

דהיינו, אפילו אם אדונו חיסר לו אבר, אין אומרים שדינו כעבד כנעני שאדונו משלחו לחרות, ופטור מלשלם לו את דמי האבר שהוציא לו, אלא כיון שהוא עבד עברי – אם אדונו חיסר לו אבר, חייב הוא לשלם לו את דמי אותו האבר. אך הוא אינו יוצא לחרות.

ולזה קרא הכתוב "בגפו יצא", שהאדון משלם לו את דמי האבר שהחסירו, והוא יוצא בסיום שנות עבודתו כאילו היה גופו שלם. (919)

אמר ליה אביו לרבא: יש לתמוה על דבריך –

הרי הדין ההוא שאמרת, שאין עבד עברי יוצא בראשי אברים, מ"לא תצא כצאת העבדים" נפקא!

דין זה נלמד ממה שנאמר בענין אמה עבריה [שמות כא]: "לא תצא כצאת העבדים". מלמד הכתוב שהאמה אינה יוצאת לחרות בראשי אברים כדין עבדים כנענים. (920)

ענה לו רבא: אי מהתם, אילו היית בא ללמוד משם [מ"לא תצא כצאת העבדים"], שאין עבד עברי יוצא בראשי אברים, אזי הוה אמינא הייתי אומר שלא בא הכתוב הזה לומר שהאמה לא יוצאת לחרות בראשי אברים. אלא כך היא כוונת הכתוב:

"לא תצא [האמה] כצאת העבדים" – שהעבדים

917. להלן כד אב הברייתא דורשת מן הכתוב שעבד כנעני יוצא בראשי אברים. [כלומר: אם האדון נטל ממנו אחד מראשי אבריו – יוצא לחרות].

918. היה עולה בדעתנו ללמוד את דין עבד עברי בקל וחומר מעבד כנעני: עבד כנעני אינו יוצא בשש וביובל ובגרעון כסף [ובמיתת האדון], ובכל זאת נאמר בו שיוצא בראשי אברים. ואם כן, עבד עברי שיוצא בשש וביובל ובגרעון כסף [ואם מת האדון בלא בן אינו עובד את בתו], על אחת כמה וכמה שיצא בראשי אברים! [תוספות].

919. וכן מבואר מדברי מלבי"ם על התורה שם.

920. עבד עברי ואמה עבריה הוקשו זה לזה, כדלעיל יד ב. ולפיכך, מאחר שלמדנו שהאמה אינה יוצאה בראשי אברים, יש ללמוד מכאן שאף עבד עברי אינו יוצא בהם.

921. כך פירש רש"י. ומשמע מדבריו שאם העבד מתרצה מדעתו לישא שפחה כנענית הרשות בידו, ואינו אסור בה, אלא שרבו אינו יכול לכופו על כך. וכן דעת הריטב"א. [וכן הוכיח הט"ז בספרו דברי דוד מדברי הגמרא להלן סט א. והובא בהג' מהר"ם רנשבורג שם. ובהג' פורת יוסף כאן].

ובהגהות פורת יוסף דייק מדברי תוספות במסכת בבא בתרא [יג ד"ה כופין] שעבד שאין לו אשה ובנים אסור בשפחה כנענית, ואפילו מרצונו. [ודחה את ראית הט"ז הנ"ל. ועיין עוד בספר בירורי השיטות].

[ובלשון הרמב"ם יש דיוקים סותרים. עיין הלכות עבדים ג ד ובמשנה למלך. ובספר המפתח שם].

922. מלשון הברייתא משמע שצריך שיהיו לעבד גם אשה וגם בנים.

אבל, רש"י על התורה כתב: "אם בגפו יבא", מגיד שאם לא

תלמוד לומר, לפיכך נאמר [ויקרא כה] בענין עבד עברי שנמכר לגוי [ובא לצאת מן האדון בגרעון כסף]:

"אם [נשאר] עוד רבות בשנים, לפיהן ישיב גאולתו **מכסף מקנתו**". כלומר, לפי כסף מקנתו [שנקנה בו] ישיב את גאולתו [פדיונו], ולא לפי הדמים שהוא שוה עכשיו.⁽⁹²⁵⁾

ומכאן ראייה, ששמים את עבודת כל שנה בשישית מנה, ולא בשליש מנה.

ב. ומבאר הברייתא דין נוסף:

עבד שנמכר לאדונו **במאתים** [בשני מנים], **והכסף**, התקלקל, **ועמד על מנה אחד**.

ולכאורה, היה ראוי לומר שהולכים אחר כסף מקנתו כפי שאמרנו לעיל, אך התנא מחדש שבאופן הזה הולכין אחר שויו של העבד בשעת הפדיון:

מנין שאין מחשבין לו אלא לפי מנה, כפי שהוא שוה בשעת הפדיון?

תלמוד לומר, לפיכך נאמר [שם]: "ואם מעט נשאר בשנים, **כפי שניו ישיב את גאולתו**".

"כפי שניו", היינו כפי שווי השנים עכשיו, ולא כפי הכסף שהאדון קיבל עבורם [בשעת המכירה].

שנינו במשנה [לעיל יד ב] שעבד עברי יוצא בגרעון כסף, והגמרא מביאה ברייתא בענין זה:

תנו רבנן:

א. עבד שנמכר לאדונו לשש שנים **במנה** [מאה זון], **והשביח** [שהתייקרה פעולתו, או שהשביח את עצמו, והחליף כח], **ועמד על מאתים**, שהם שני מנים, ועתה בא העבד לגרע מדמיו ולפדות את עצמו ולצאת לחרות –

[הרי יש מקום לדון האיך ראוי לשום את דמיו: כפי שווי עתה, או כפי הדמים שהאדון קיבל עבורו?

ולדוגמא, אם בא העבד לפדות את עצמו כעבור חמש שנים, ונותרה עוד שנה אחת לעבודתו, אזי, אם נחשב את דמיו כפי שווי עכשיו, נמצא שכל עבודה של שנה שוה שלישי מנה. [2: 6=1\3].

ואילו אם נחשב את דמיו כפי שהאדון קיבל עבורו, נמצא שכל עבודה של שנה שוה שישיית מנה [1: 6=1\6].⁽⁹²⁴⁾

ונשאלת השאלה: האם העבד צריך לשלם שלישי מנה, או שאינו צריך לשלם אלא שישיית מנה?

ואומר על כך התנא:

מנין אני יודע שאין מחשבין לו לענין פדיונו אלא לפי מנה אחד, כפי שהאדון קיבל עבורו?

שמשתנו "קב ונקי". [דבריו מועטים וברורים] והלכה כמותו בכל מקום [גיטין סז א]. ואפילו כשדבריו הוזכרו בברייתא. [ועיין הערת המהדיר על הריטב"א]. ולפיכך, עבד שאין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית.

ומכל מקום, אף רבי אליעזר בן יעקב [שאינו דורש את "אם בגפו יבוא" לענין ראשי אברים] מודה לדברי חכמים שאין עבד עברי יוצא בראשי אברים, אלא שלדעתו לומדים זאת מהכתוב "לא תצא כצאת העבדים", ומשמע לו שאינה יוצאת בראשי אברים כלל.

924. כך פירש רש"י כאן. ועיין להלן בהערה הבאה.

925. הכתוב "מכסף מקנתו" מדבר בעבד עברי הנמכר לעובד כוכבים. שהרי בתחילת הפרשה נאמר "וכי תשיג יד גר ותושב" וגו' [רש"י ערכין ל א].

ומכאן משמע שהברייתא מדברת עד כה בנמכר לגוי, ולפי זה תמה הרש"ש על מה שכתב רש"י שמחשבים כמה מגיע ממנה לכל שנה משש שנים: והלא לדעת רבי [לעיל יד ב] נמכר לגוי אינו יוצא בשש, והלכה כדבריו! ואם כן היה ראוי לרש"י לפרש ששמיין כמה שנים יש עד היובל ולכמה מגיע

היה 'נשוי' מתחילה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית. ומשמע מלשונו שדי בכך שיש לו אשה למרות שאין לו בנים.

ותמה עליו במשנה למלך [עבדים ג ד]: מדברי הגמרא משמע שצריך שיהיו לעבד גם אשה וגם בנים, וכן דעת כל הפוסקים!!

ותירץ הרש"ש: יש לפרש את דברי רבי אליעזר בן יעקב שאמר "יש לו אשה ובנים" היינו או אשה או בנים. וכן היא מסקנת תוספות הרא"ש. [כלומר: די בכך שהוא נשוי, ואפילו אם אין לו בנים, וכן, די בכך שיש לו בנים ואפילו אם כבר מתה אשתו].

[ובביאור דברי תוספות הרא"ש עיין ספר בירורי השיטות שהרחיב לבארו].

923. מדברי רש"י במסכת תמורה [ל א ד"ה רבו מוסר לן] מוכח שחכמים שדרשו מ"אם בגפו יבא" שאינו יוצא בראשי אברים, חולקים על דינו של רבי אליעזר בן יעקב, ולדעתם אפילו אם אין לו אשה ובנים רבו מוסר לו שפחה כנענית. וכן דייק בהגהות פורת יוסף מדברי תוספות במסכת בבא בתרא [יג ד"ה כופין] וכן מוכח מדברי ריטב"א בסוגייתנו.

וכתב הריטב"א שהלכה כרבי אליעזר בן יעקב, מפני

ואם כן, **מנלן**, מנין לנו שאף בנמכר לישראל הולכים לרעת האדון לענין דמי פדיונו? –

תלמוד לומר "שכיר שכיר" לגזירה שוה.

נאמר בנמכר לישראל "כשכיר כתושב יהיה עמך" [ויקרא כה], ונאמר בנמכר לעובד כוכבים [שם] "כשכיר שנה בשנה יהיה עמו".⁽⁹²⁸⁾

ולמדים אנו את דין הנמכר לישראל מדין הנמכר לעובד כוכבים –

כשם שבנמכר לעובד כוכבים, יד האדון על התחתונה לענין פדיון, כך בנמכר לישראל, יד האדון על התחתונה לענין פדיון.⁽⁹²⁹⁾ עד כאן דברי הברייתא.

והגמרא מביאה מעשה באביי שביאר את דברי הברייתא:

יום אחד אמר אבוי:⁽⁹³⁰⁾ הריני מוכן להשיב לכל שואלי בעומק ובחריפות, כמו בן עזאי, שהיה חריף ודורש בשוקי טבריא,⁽⁹³¹⁾ והיה אומר על עצמו "כל חכמי ישראל לפניי כקליפת השום" [בכורות

ומכאן ששמים כל שנה בשישית מנה ולא בשליש מנה.

ולהלן הגמרא תבאר מדוע הולכין תמיד לטובת העבד ולרעת אדונו.

ג. וממשיך התנא ואומר:

מהפסוקים שהובאו עד כה, אין לי מקור אלא לעבד עברי הנמכר לעובד כוכבים, אבל לא לנמכר לישראל.

כי יש מקום לחלק ביניהם, ולומר שדוקא בנמכר לעובד כוכבים הולכין לרעת האדון, הואיל ואמרה תורה שהוא נגאל בקרובים,⁽⁹²⁶⁾ בעל כרחו של האדון, וגילתה בכך התורה שידו של האדון היא על התחתונה.

ולפיכך אף לענין דמי הפדיון מתחשבים בטובת העבד, ולרעת האדון.

אבל נמכר לישראל, שאינו נגאל בקרובים בעל כרחו של האדון, יתכן שאף בענין פדיון אין ידו של האדון על התחתונה.⁽⁹²⁷⁾

לכל שנה! [וכן פירש בערכין ל א. ועיין שם].

ולהלן [בעמוד ב] הוכיח הרש"ש שסוגייתנו נוקטת כדעת האומרים שעבד עברי הנמכר לגוי יוצא בשש. ולפי זה מיושבים דברי רש"י.

926. שנאמר בענין הנמכר לגוי [ויקרא כה מח מט]: "אחרי נמכר גאולה תהיה לו, אחד מאחיו יגאלנו. או דודו או בן דודו" וגו'.

927. קשה: להלן כא א הגמרא מסופקת אם נמכר לישראל נגאל בקרובים, ואילו כאן כתוב בפשיטות שאינו נגאל לקרובים! [רשב"א בשם רבב"ד].

ותירץ הרשב"א: יש לפרש את מה שנאמר כאן בנמכר לגוי "הואיל ונגאל בקרובים" היינו – הואיל ונאמר בו בפירוש: שנגאל בקרובים. מה שאין כן נמכר לישראל לא נאמר בו בפירוש שנגאל בקרובים.

עוד כתב הרשב"א, שגירסת הראב"ד נכונה יותר – שמחק את המילים "הואיל ונגאל בקרובים", וגרס: "אשכחן נמכר לעובד כוכבים שנגאל וידו על התחתונה". וכעין זה הגירסא במסכת ערכין [ל א].

ועיין פני יהושע וספר בירורי השיטות.

928. על פי רש"י לעיל יד ב, טו ב.

929. [לעיל יד ב הגמרא סברה בתחילה שיש תנא שאינו דורש

"שכיר" "שכיר" לגזרה שוה, ובפשוט למסקנא לא נמצא תנא כזה. אבל הריטב"א שם כתב שודאי יש תנא כזה. וכן הוכיחו האחרונים מדברי הרמב"ם שיש תנא כזה והלכה כדבריו.

ולפי זה תמה משנה למלך [עבדים ד ג]: "לדעת הרמב"ם שאין דורשים "שכיר" "שכיר" לגזרה שוה, מנין שבנמכר לישראל יד האדון על התחתונה? עיין שם, ועיין חזון איש].

930. רש"י במסכת סוטה [מה א] כתב שאותו יום היתה דעתו צלולה.

וכאן כתב רש"י שכאשר היתה דעתו של אבוי צלולה היה רגיל לומר כך.

וכתב רש"י: רש"י פירש כאן כך מפני שמצאנו בסוטה בענין אחר שאבוי אמר "הריני כבן עזאי בשוקי טבריא". ולפירושו רש"י במסכת סוטה צריך לומר שאבוי אמר כך יום אחד. ונשאלו לפניו שתי שאלות. האחת – מובאת בסוגייתנו. והאחרת – במסכת סוטה. והש"ס סידר את השאלות בסוגיות העוסקות בהם כל שאלה במקומה.

931. כך פירש רש"י במסכת סוטה [מה א]. ובמסכת עירובין כט א. וכעין זה פירש במסכת ערכין ל ב.

ורש"י כאן כתב שכן עזאי היה דר בטבריא. [אך לפי זה קשה מדוע נאמר 'בשוקי טבריא'. וכי בן עזאי היה גר בשוק? וכנראה לכן הוסיף רש"י בשאר המקומות הנ"ל שכן עזאי היה 'דורש' בשוקי טבריא. ויש ליישב אף את דברי רש"י כאן עם פירושו בשאר המקומות הנ"ל].

(נח א.) (932)

ממה שמצאנו שהקב"ה הקיל עליו לענין דבר אחר, כפי ששינונו בברייתא:

דתניא: נאמר בענין עבד עברי [דברים טו]: **"כי טוב לו עמך"**.

המילה "עמך" מיותרת היא, ודורשים ממנה:

"עמך" במאכל, ו"עמך" במשתה.

שלא תהא אתה האדון אוכל פת נקיה מקמח מבורר, והוא [העבד] אוכל פת קיבור מקמח שאינו מבורר. [וזהו "עמך במאכל"].

וכן, **שלא תהא אתה האדון שותה יין ישן, והוא העבד שותה יין חדש.**

וכן, **שלא תהא אתה האדון ישן על גבי מוכים רכים, והוא העבד ישן על גבי התבן הקשה.**

מכאן אמרו חכמים: כל הקונה עבד עברי הרי זה כקונה אדון לעצמו. (933)

וכיון שהכתוב הקל על העבד בענין אכילה ושתייה, כך ראוי להקל עליו בענין פדיונו, וללכת לטובתו ולא לטובת האדון.

חזר התלמיד והקשה לאביי:

אדרבה! **ואימא**, אני יכול לומר: מה שהקל הכתוב על העבד, **הני מילי**, דברים אלו אמורים רק לענין **אכילה ושתייה**, שראוי להקל בזה על העבד **כי היכי דלא ליצטער ליה**, כדי שלא לצער, שהוא אוכל מאכלים פחותים ממה שאוכל אדונו.

הא, אבל לענין פדיון אדרבה נחמיר עליה!

שהרי יש סברא להחמיר עליו מכח דברי **רבי יוסי ברבי חנינא**, שאמר, אדם הנמכר לעבד, הרי זה עונש עבורו על כך שנשא ונתן בפירות שביעית, וכדלהלן.

אמר ליה ההוא מרבנן [תלמיד אחד ששמע את הכרות אביי] **לאביי: יש לי שאלה על דברי הברייתא שהגמרא הביאה לעיל:**

שהרי שינונו ברישא: **"נמכר במנה, והשביח, ועמד על מאתים, מנין שאין מחשבין לו אלא מנה? שנאמר: "מכסף מקנתו" – ומכאן שהולכין אחר הכסף שהאדון קיבל, ולא אחר שווי העבד עתה.**

ובסיפא שינונו: **"נמכר במאתים והכסף ועמד על מנה, מנין שאין מחשבין לו אלא מנה? תלמוד לומר: "כפי שניו" – ומכאן שהולכין אחר שווי שניו של העבד, ולא לפי הדמים שהאדון קיבל עבורו.**

וקשה: הפסוקים המובאים בברייתא סותרים זה את זה [מכסף מקנתו" משמע שהולכין אחר כסף הקניה. ומ"כפי שניו" משמע שהולכין אחר שווי העבד עכשיו]. ובעל כרחך צריך לומר שכל פסוק מדבר על אופן אחר. אך צריך עיון –

מכדי, הרי הני קראי, איכא למידרשינהו לקולא ואיכא למידרשינהו לחומרא.

כיון שאפשר לדרוש את הפסוקים באופן שלעולם הולכין להקל על העבד. [שאם השביח הולכין אחר שעת מכירתו, ואם התקלקל הולכין אחר שעת הפדיה].

ואפשר גם לדרוש את הפסוקים להחמיר על העבד [שאם השביח הולכין אחר שווי עכשיו, ואם התקלקל הולכין אחר שעת המכירה], אם כן –

מאי חזית דדרשינהו לקולא נידרשינהו לחומרא – מה ראית לדרוש את הפסוקים באופן המיקל על העבד? אדרבה! נדרוש את הפסוקים באופן שנחמיר על העבד!

ענה אביי לאותו תלמיד: **לא סלקא דעתך, אל תעלה בדעתך להחמיר על העבד! שהרי יש להוכיח שראוי להקל על העבד, מדאקיל רחמנא לגביה,**

ותירצו על פי הירושלמי: אם אין לאדון אלא כר אחד, אינו יכול לשכב עליו בעצמו מפני שנאמר "כי טוב לו עמך". ואם לא ישכב עליו בעצמו וגם לא ימסרנו לעבד הרי זו מדת סדום, נמצא שבעל כרחו של האדון הרי הוא צריך למסור את הכר לעבד והוא ישן בלא כר. ולפיכך הקונה עבד נחשב כקונה אדון לעצמו.

932. בן עזאי היה אומר "כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח ההוא". ופירש רש"י שם 'הקרח' היינו רבי עקיבא. [ועיין תוספות שם].

933. הקשו בתוספות: מדוע אמרו חכמים שהקונה עבד כקונה אדון לעצמו? והלא לא שינונו לעיל אלא שהעבד 'שוה' לאדונו במאכל ומשתה, ומדוע הוא נחשב כאדונו?